

UDK 94(497.57)

ISSN 1846-3223

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Uredila / Edited by

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

RIJEKA,
XVII. i XVIII./17. i 18.
2022.-2023.

Stjepan Radić i aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine

Bruno Šagi, univ. bacc. hist.
student diplomskog studija povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

UDK: 94(497.15)“1908“
32-05Radić, S.

Pregledni rad / Review article

Primljeno / Received: 30. 8. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 24. 11. 2023.

Godine 1908. dogodio se događaj koji je dodatno pogoršao tada već poljuljane odnose Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije, zbog sudaranja imperijalističkih ideja obje države na jednom prostoru. Bila je to aneksija teritorija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije, o kojoj su na prostoru Austro-Ugarske Monarhije postojale različite političke ideje. Jednu od tih ideja razvio je i Stjepan Radić, hrvatski političar i predsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), koji je 1908. godine napisao djelo Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu u kojem objašnjava svoj stav o aneksiji te nekim mogućim promjenama u državi kada je u pitanju poboljšanje položaja Slavena, odnosno Hrvata. Teritorij Bosne i Hercegovine i prije toga je bio tema u političkom, tj. intelektualnom djelovanju Stjepana Radića, ali je o toj temi bilo riječi i u časopisu Dom, u kojem je tekstove pisao Stjepanov brat Antun. Količina povijesnih izvora te literature o ovoj temi daje nam sjajan uvid u složenost ove aneksije kao važnog političkog događaja u vremenu prije Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: Stjepan Radić, Bosna i Hercegovina, aneksija, Slaveni, Austro-Ugarska Monarhija, HPSS

Uvod

Berlinskim kongresom održanim 1878. godine, nakon završetka rata između Ruskog Carstva i Osmanskog Carstva, Austro-Ugarska Monarhija dobila je pravo na okupaciju teritorija Bosne i Hercegovine. Samo 30 godina poslije spomenutog kongresa u Berlinu, Austro-Ugarska je anektirala teritorij Bosne i Hercegovine koju je držala pod svojom okupacijom. Rusko Carstvo

nije bilo protiv aneksije, a razlog tome leži u dogovoru prema kojem Austro-Ugarska neće reagirati na otvaranje Bospora i Dardanela za ruske brodove kako bi Rusko Carstvo osiguralo takav izlaz na more. Razlozi aneksije bili su jačanje Mladoturskog pokreta koji je Bosnu i Hercegovinu vidio u sferi interesa Osmanskog Carstva te protivljenje širenju Srbije na prostoru Jugoistočne Europe.¹

Aneksija Bosne i Hercegovine utjecala je na međunarodne odnose u Europi, a posebno na odnos između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije, čije su se imperijalističke ideologije našle u sudaru. Razvoj događaja sigurno su promatrali mnogi europski političari, a u ovom je radu analiza usredotočena na hrvatskog intelektualca i predsjednika Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), Stjepana Radića i njegov pogled na aneksiju te je kao glavni izvor za analizu korišteno njegovo djelo iz 1908. godine, *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*.

Namjera je ovoga rada pokušati Radićeve (Stjepanove) stavove iz, već spomenutog djela *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, staviti u kontekst vremena u kojem je djelo objavljeno te uočiti je li u „seljačkoj ideologiji“, odnosno u tekstovima Antuna i Stjepana Radića postojao kontinuitet istoga razmišljanja o položaju Bosne i Hercegovine ili se to razmišljanje promijenilo u „aneksijskoj“ 1908. godini.

Jedno područje i dva imperijalizma - Austro-Ugarska, Srbija i aneksija Bosne i Hercegovine

Godine 1844. i 1849. u srpskoj su povijesti važne zato što su, između ostalog, u tim godinama objavljena dva vrlo važna politička teksta koja svojim sadržajem ulaze i u temu Bosne i Hercegovine. Tekst *Srbi svi i svuda*, autora Vuka Stefanovića Karadžića, objavljen je 1849. godine. Autor u njemu iznosi tezu da su svi štokavci (Južni Slaveni) Srbi te da su zemlje u kojima se govori štokavskim, srpske. Dakle, to bi obuhvaćalo i Bosnu i Hercegovinu. Ilija Garašanin, čije su *Načertanije* objavljene 1844. godine, razmišljao je na sličan način. U tom političkom djelu, Garašanin poziva na srpsko jedinstvo. U kontekstu ovoga rada, važno je spomenuti da je među krajevima koji bi bili dio srpske države, Garašanin mislio i na Bosnu i Hercegovinu.² Ova dva djela svjedoče nam o postojanju velikosrpske ideologije u 19. stoljeću, koja se teritorijalno pružala i prema Bosni i Hercegovini.

Pitanje Bosne i Hercegovine za Srbiju je bilo važno i kasnije. Autor Filip D. Vučetić u svojem radu o aneksiji 1908. godine i srpskom pitanju, piše da je teritorij Bosne i Hercegovine pod austrougarskom upravom imao tretman

¹ Masaru BABA, „The Annexation of Bosnia-Hercegovina by Austro-Hungarian Monarchy in 1908“, *Studies of International Society* 1/2 (2013.): 77 - 82.

² Charles JELAVICH, *Južnoslavenski nacionalizmi: Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.*, Zagreb: Globus nakladni zavod, Školska knjiga, 1992., 25 - 26.

kolonije. O samoj upravi piše da nije bila sposobna riješiti važne probleme pa se zato odlučila na postupak aneksije. Također, korijene same aneksije pronalazi u poznatoj ekspanzionističkoj ideji njemačkog/austrijskog prodora na istok (*Drang nach Osten*).³ S idejom da je Austro-Ugarska na prostoru Bosne i Hercegovine imala imperijalni interes, slažu se i Milan Videnović i Miroslav Pešić te naglašavaju nacionalni interes Srba na tom prostoru. Da je nacionalno pitanje Srba u Bosni i Hercegovini bilo itekako važno, svjedoči nam i činjenica da su istaknute srpske novine *Politika* još i prije aneksije pozivale Srbe da se organiziraju protiv austrougarske uprave.⁴ Osim toga, da je Srbima i Srbiji taj prostor bio bitan, svjedoči i podatak da je Srbija zbog aneksije bila spremna zaratiti.⁵ No odnosi Austro-Ugarske Monarhije i Srbije nisu oduvijek bili narušeni. Srbija pod vlašću dinastije Obrenovića bila je od 1880-ih austrougarski saveznik, ali je srpski nacionalizam počeo jačati 1903. godine promjenom dinastije, tj. dolaskom dinastije Karađorđevića na vlast.⁶

Austro-Ugarsku Monarhiju je kao multinacionalnu državu teško promatrati kao cjelinu vezano uz pitanje aneksije Bosne i Hercegovine. U Austro-Ugarskoj su postojala različita razmišljanja oko nacionalno-integracijskih teorija, ali je aneksija, generalno gledajući, bila prihvaćena. U Sloveniji je u to vrijeme najjača politička stranka bila Slovenska ljudska stranka (SLS). Ta stranka se u kontekstu nacionalno-integracijskih ideologija zalagala za sjedinjenje s hrvatskim zemljama prema jugoslavenskom trijalističkom konceptu. Stranka je prepoznavala i zaoštrenje međudržavnih odnosa između Austro-Ugarske i Srbije te je imala stav da bi u slučaju rata sa Srbijom stala na stranu Monarhije.⁷ Što se tiče političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, Muslimanska narodna organizacija (MNO) nije bila sklona podržavati austrougarsku upravu te je 1908. godine bila protiv aneksije. Protiv aneksije bila je i većina u ulemi (radi se o „višem sloju“ među muslimanima, sastavljenom uglavnom od teologa i pravnika). Muslimanska narodna organizacija je zajedno sa Srpskom narodnom organizacijom formirala zajedničku delegaciju koja je svoje negativno raspoloženje zbog aneksije pokušavala prikazati međunarodnoj javnosti. Za razliku od MNO-a, Muslimanska napredna stranka (MNS), nije bila protiv aneksije te je podržavala Austro-Ugarsku Monarhiju.⁸ Vijesti oko aneksije pratile su novine, a jedne od promonarhistički orijentiranih bile su splitske novine *Naše jedinstvo*. U broju novina u kojem su objavljeni podaci o aneksiji, pisalo je da je Sarajevo svečano dočekalo aneksiju, dok je Beograd protestirao. Inače, *Naše jedinstvo* aktivno se posvećivalo temama Bosne i

3 Filip D. VUČEVIĆ, „Aneksiona kriza i srpsko pitanje 1908-1909.“, *Istomijajku zanucu 1-2/94* (2021.): 180 - 181.

4 Milan VIDENOVIĆ, Miroslav PEŠIĆ, „The Reports of the Daily Newspaper „Politika“ About the Situation in Bosnia and Herzegovina Preceding the Annexation Crisis of 1908“, *Media Studies and Applied Ethics 1/2* (2021.): 8 - 13.

5 Annika MOMBAUER, *Uzroci Prvog svjetskog rata: kontroverze i konsenzus*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2014., 28.

6 BABA, „The Annexation of Bosnia-Herzegovina by Austro-Hungarian Monarchy in 1908“, 78.

7 Andrej RAHTEN, „Politika zastupnika Slovenskog kluba u Carevinskom vijeću 1908-1911.“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1/30* (1997.): 185 - 187.

8 Edin VELADŽIĆ, „Bošnjačka vjerska inteligencija u društveno-političkom životu pod austrougarskom upravom“, *Znakovi vremena 61-62/16* (2013.): 311 - 314.

Hercegovine. Vjerojatno svjesni da je „srpsko pitanje“ u Bosni i Hercegovini otvoreno, u nekim su novinskim člancima, npr. „Šta ćemo mi, a što Srbi poslije aneksije?“ i „Ne osta Srpstvo bez nade!“, Srbi bili pozvani da prihvate tada trenutno stanje. Novine su dale vijesti i o razmišljanjima drugih političara iz Monarhije koji nisu živjeli na prostoru Jugoistočne Europe pa tako saznajemo da je austrijska Luegerova Kršćansko-socijalna stranka željela spajanje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. Takav stav zastupali su da vjerojatno pokušaju oslabiti mađarski položaj u Austro-Ugarskoj jačanjem Hrvatske. Interesantan članak o rješenju nacionalnog pitanja bio je „Jugoslavija“ u kojem je predložena ideja jugoslavenkog rješenja unutar Monarhije na način da Hrvati, Srbi, Slovenci i Muslimani usvoje zajedničku jugoslavensku narodnost.⁹

Aneksija je bila temom i nakon njezinog izvršenja. Uzevši u obzir globalno ratno stanje 1915. godine i vremenski kontekst u kojem piše, Albert Apponyi, daje nam kvalitetan primjer kako je netko iz Austro-Ugarske Monarhije u vrijeme Prvog svjetskog rata mogao promatrati aneksiju Bosne i Hercegovine 1908. godine. Apponyi u djelu *Austria-Hungary and the War* piše da je Monarhija na cijelu situaciju reagirala preblago i da Srbija nije imala „pravo glasa“ oko teme aneksije. Osim toga, ističe da je Srbija imala određenih ideja za širenje na Bosnu i Hercegovinu (to je na nekim primjerima iz povijesti Srbije i spomenuto u ovom radu) te je na neki način bila stalno središte ideja protiv Austro-Ugarske.¹⁰

Bosna i Hercegovina u ideologiji Antuna i Stjepana Radića do aneksije Bosne i Hercegovine

Kao izvor za proučavanje rane faze „hrvatske seljačke ideologije“, časopis *Dom* kvalitetan je izbor s obzirom na činjenicu da sadrži tekstove seljačkog ideologa Antuna Radića. Za potrebe ovoga rada odabrano je nekoliko primjera na kojima se može vidjeti stav braće Radić prema Bosni i Hercegovini prije aneksije.

U drugoj knjizi sabranih djela Antuna Radića nalaze se izvorni tekstovi iz časopisa *Dom* koji su objavljeni 1900. godine. U članku „Gdje je matica hrvatskih zemalja?“, Antun Radić piše o hrvatskim povijesnim prostorima, a među njima spominje i bosansko-hercegovačku granicu. Članak „Bosna i Hercegovina“ detaljniji je po pitanju Radićevog stava prema Bosni i Hercegovini. U članku, Radić Bosnu prikazuje kao mjesto izrazite važnosti za Hrvate: „Kad se stanemo dalje razgovarati o hrvatskoj povijesti – kako smo to već počeli – onda ćemo saznati i to: da je baš u Bosni i Dalmaciji današnjoj – baš je tu bila kolievka ili zibka stare i jake države hrvatske, dok smo mi Hrvati imali svoju vladu i svoje kraljeve Hrvate.“¹¹ Također, u tom članku istaknut

9 Marijan ČIPČIĆ, „Naše jedinstvo i pitanje aneksije Bosne i Hercegovine“, *Kulturna baština* 41 (2015.): 93 - 99.

10 Albert APPONYI, *Austria-Hungary and the War*, New York: Austro-Hungarian Consulate-General, 1915., 3 - 5.

11 Antun RADIĆ, *Sabrana djela II.*, Zagreb: Seljačka sloga, 1936., 180.

je element nacionalno-integracijske ideologije, iako on nije u potpunosti definiran: „Osim hrvatske narodne misli – nema druge misli, koja bi mogla okupiti i sjediniti sav naš narod od Dunava do mora i od gore Triglava do gore Balkana.“¹² Iz časopisa *Dom* iz 1902. godine, u kontekstu ovoga rada, važno je spomenuti tekst „Čija je Bosna?“ u kojem Radić piše o bosanskim vladarima, a kao prvog vladara Bosne određuje hrvatskog kralja.¹³ Iz svega ovoga, vidljivo je da Antun Radić Bosnu i Hercegovinu smatra izvornim hrvatskim povijesnim prostorom, iako ne ističe nasilne ekspanzionističke ideje, već se umjesto toga poziva na okupljajuću „hrvatsku narodnu misao“, koja nije definirana ničim drugim osim opisom teritorija koje bi obuhvatila (teritoriji na kojima su živjeli Južni Slaveni), ali je možemo promatrati kao element nacionalno-integracijskih ideja.

Stjepan Radić je 1906. godine objavio djelo *Slavenska politika u habsburškoj monarkiji* u kojem daje kritiku politici Austro-Ugarske Monarhije. Ističe da je politika Nijemaca i Mađara prema Bosni i Hercegovini ustvari zadavanje udarca jugoslavenstvu u toj zemlji. Radić u ovo vrijeme nije bio blizak politikama austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini pa smatra sramotnim da je Folnegović 1895. godine pohvalio Kallayevu upravu. Ukoliko bi došlo do pripojenja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji, Radić smatra da bi se o tome trebalo pitati stanovnike Bosne i Hercegovine.¹⁴

Djelo *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*

Djelo *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, Stjepan Radić je objavio 1908. godine, u vrijeme aneksije Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji. Na samom početku djela, autor piše o rimskom pravu kao o nasilnom i osvajačkom, misleći pri tome na prevladavanje „prava jačega“ u prošlosti. Vezano uz pravo, kršćanstvo kod Radića ima istaknutu ulogu pa ga u ovom djelu prikazuje vrlo važnim za europske narode. Promjenu u nasilni svijet je, prema autoru, donijelo kršćanstvo koje je otvorilo i moralne vrijednosti, ustvari savjest kao dio prava. Kod naroda općenito, misli da su unutarne jedinstvo naroda (u kojem su staleži zajedno), savjest, nacionalizam i svijest o narodnosti ključni za živo pravo.¹⁵ Ovaj početni dio djela *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu* mogli bismo shvatiti kao teorijski uvod u daljnje razmatranje problema vezanih uz aneksiju Bosne i Hercegovine.

U djelu je jasno vidljiv pokušaj dočaravanja političkog kontrasta turske i austrougarske strane, koji nije napisan na jednom mjestu, već se proteže na različitim mjestima u tekstu. O Turskoj (Osmanskom Carstvu) Radić ima

12 Ibid, 183.

13 Antun RADIĆ, *Sabrana djela IV.*, Zagreb: Seljačka sloga, 1937., 156 - 157.

14 Stjepan RADIĆ, *Slavenska politika u habsburškoj monarkiji*, Zagreb: Hrvatska misao, 1906., 24 - 25.

15 Stjepan RADIĆ, *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, Zagreb: Tisak Hrvatske pučke seljačke tiskare, 1908., 3 - 11.

negativno mišljenje, zato što prema njegovom razmišljanju pod turskom vlašću europske države nisu napredovale.¹⁶ Njegov detaljniji stav vidljiv je u ovom citatu: „A kad tamo, očito je, da Turska u Evropi nije nigdje vladala, nego da je sad kraće, sad duže vremena samo upropašćivala narode i pučanstvo, koje je nesrećom došlo u njezin vojnički tabor.“¹⁷ Nažalost, iz Radićevog teksta nije moguće saznati koji su to sve događaji upropašćivali narode pod osmanskom vlašću. S druge strane, pozitivno pozdravlja austrougarsku upravu. Za okupaciju iz 1878. godine piše da je bila u europskom interesu te za dobrobit stanovnika Bosne i Hercegovine, što je vidljivo u citatu: „Nesumnjivo je dakle, da je Evropa imala pravo i dužnost u Bosni i Hercegovini učiniti takav red, da svim njezinim stanovnicima bude siguran barem život i imetak.“¹⁸ Europske države Radić gleda kao grupu pojedinačnih država koje nemaju zajedničko tijelo koje bi tražilo rješenja za različite situacije, već se odgovornost prebacuje na neku od država pojedinačno. Prema Radiću, Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini ostvarila europsku zadaću razvojem i napretkom toga teritorija. Što se tiče samoga priključenja Bosne i Hercegovine u Austro-Ugarsku, citira dokumente u kojima se vidi da će Bosna i Hercegovina dobiti određene slobode i prava (ustavnost, građanska prava, sigurnost, sloboda vjeroispovijesti, itd.) te zastupa stav da Austro-Ugarska ima pravo na Bosnu i Hercegovinu.¹⁹

Poglavlje pod nazivom „Hrvatsko državno pravo“ donosi ideju da će se hrvatska politika itekako vezati uz onu Bosne i Hercegovine, a da pokaže povijesnu vezu, Radić spominje staru povijesnu povezanost Hrvatske i Bosne i Hercegovine te daje opis dokumenata o hrvatskoj državnosti i njezinoj vezi s Monarhijom. Hrvatska za njega ni zakonski ni kulturno ne ovisi o Ugarskoj, ali shvaća situaciju da Ugarska ima prevlast nad Hrvatskom. Ta prevlast trebala bi nestati i u tom trenutku predviđa jačanje hrvatskih veza s Monarhijom (pa tako i Bosnom i Hercegovinom).²⁰

Iako je, kako saznajemo u djelu, Monarhija u Bosni i Hercegovini pokušavala stvoriti poseban narod, u tome nije u potpunosti uspjela. Novi identitet prihvatio je samo dio ondašnjih muslimana. Posebni narodni identitet Bosanaca i Hercegovaca, Radić u djelu negira. Također, piše i o stanju prije okupacije u kojem su postojale srpske pretenzije na teritorij Bosne. Tijekom okupacije, Srbi su negativno gledali na austrougarsku upravu, ali su iz taktičkih razloga u političkom smislu stajali blizu muslimana i bili za osmansku vlast. Srbi su negirali čak i povijest Hrvata u Bosni, primjerice, prikazivalo se da su Hrvati tamo stvoreni u vrijeme okupacije, a ta tvrdnja nije točna. Prema Radiću, takve su ideje plasirane iz želje za osvajanjem. U ovom dijelu teksta, Radić aktivno kritizira srpsku politiku. Osim već spomenutog, piše da je kod Srba aktivno rusofilstvo, ali samo u trenucima kada bi Srbi željeli proširiti

16 Ibid, 12.

17 Ibid, 15.

18 Ibid, 20.

19 Ibid, 20 - 27.

20 Ibid, 36 - 37.

granice. Radić Srbe proziva i da su u Hrvatskoj bili na strani neprijatelja, primjerice, stali su na stranu bana Khuena, da su pokazivali osvajačke tendencije i pozivali na rat. Uz to, kritizira Srbiju zbog srpskih prijedloga o podjeli Bosne i Hercegovine u kojima on ne vidi ništa moralno.²¹ Kasnije u djelu, Radić ističe da Srbi misle samo na svoj interes.²²

Djelo *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu* posebnu važnost ima zbog nacionalno-integracijske ideje koju Radić u njemu predstavlja. Za njega su seljaci skupina koja će Bosnu ujediniti s Hrvatskom. Oni su dio društva koji „... hrvatsku državnu misao i hrvatsko državno pravo shvaća u potpunom skladu s narodno-kulturnom mišlju jugoslavenskom i sveslavenskom...“ te im se zbog masovnosti pojačava značaj.²³ Prema Radiću, Hrvati u Bosni najsposobniji su narod (kulturno i gospodarski) te iznosi tezu da će muslimani iz tog prostora napredovati kada kod sebe prihvate „...hrvatsku državnu narodnu misao, jer to ujedno znači, prigrliti pravi državni red i onakovu evropsku prosvjetu, koja odgovara našem slavenskomu karakteru.“²⁴ Što se povijesti Bosne tiče, Hrvati su pohvaljeni kao oni koji su se najviše trudili da budu što više prosvjećeniji. O Hrvatima i dalje u tekstu piše idealizirano: „Jednom riečju, Hrvati su najorganizovaniji i kulturno najjači elemenat u Bosni.“²⁵

Što se tiče aneksije Bosne i Hercegovine, Radić izražava želju da Bosna i Hercegovina teritorijalno bude dio Hrvatske koja bi bila uedinjena, ali u sastavu Monarhije, te stajala protiv vanjskopolitičkih teritorijalnih pretenzija koje su ekspanzionističke politike iz Mađarske, Italije i Srbije pokazivale.²⁶ Važnost ulaska Bosne i Hercegovine u sastav Monarhije istaknuta je i u časopisu *Dom* 1908. godine, u kojem piše da bi tim ulaskom ojačao slavenski element u državi (Austro-Ugarskoj) gdje su Slaveni svakako najbrojniji. Pacifistički je stav došao do izražaja mišljenjem da bi preustrojem Monarhije na federativnoj osnovi, država egzistirala u miru s balkanskim državama i Rusijom.²⁷

Zaključak

Bosna i Hercegovina bila je teritorij koji se nalazio u interesnim sferama triju država, Austro-Ugarske Monarhije, Osmanskog Carstva i Srbije. Godine 1878. Austro-Ugarska je okupirala teritorij Bosne i Hercegovine. Na aneksiju se Austro-Ugarska odlučila 1908. godine u vrijeme jačanja Mladoturskog pokreta u Osmanskom Carstvu. Kroz ta dva događaja, a posebno ovaj drugi, Austro-Ugarska je poremetila srpske interese u Bosni i Hercegovini. U srpskim

21 Ibid, 38 - 47.

22 Ibid, 55 - 56.

23 Ibid, 50.

24 Ibid, 55.

25 Ibid, 58.

26 Ibid, 59.

27 Branka BOBAN, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1998., 248-249.

povijesnim izvorima koji datiraju još od polovice 19. stoljeća, vidljivo je da je Srbija razmišljala o vlastitom proširenju na Bosnu i Hercegovinu, a zbog postupaka Austro-Ugarske bila je spremna i krenuti u rat.

U Austro-Ugarskoj je aneksija bila prihvaćena od strane snažnih političkih aktera u pojedinim dijelovima Monarhije (npr. Kršćansko-socijalna stranka u Austriji, Slovenska ljudska stranka u Sloveniji). Naravno, interes svih političkih aktera zašto su podržavali aneksiju nije bio isti. Hrvatska pučka seljačka stranka, odnosno njezini prvaci Antun i Stjepan Radić, nisu uvijek imali isti stav prema Monarhiji pa su time i dokaz promjene političkih stavova kroz vrijeme.

U tekstovima iz časopisa *Dom* iz 1900. godine i 1902. godine, Antun Radić pisao je o povijesti Bosne i Hercegovine te isticao da se radi o prostoru koji je kolijevka hrvatske države i prostoru kojim je prvi vladao hrvatski vladar. Također, pisao je i o objedinjavanju naroda koji živi na prostoru Jugoistočne Europe (Južni Slaveni). U djelu *Slavenska politika u habsburžkoj monarkiji* iz 1906. godine, Stjepan Radić nije pisao pozitivno o austrougarskoj upravi u Bosni i Hercegovini. Folnegovićevu pohvalu upravi smatrao je sramotnom, a kao cilj Nijemaca i Mađara u Bosni i Hercegovini, spomenuo je udarac na jugoslawenstvo. Ipak, piše da bi se narod u Bosni i Hercegovini trebao pitati žele li se pripojiti Monarhiji ako to pitanje dođe na „dnevni red“.

Djelo *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu* rezultat je Radićevog stava o aneksiji Bosne i Hercegovine. Radić u njemu neargumentirano kritizira osmansku upravu u Bosni i Hercegovini, tvrdeći da napretka pod tom upravom nije bilo, ali ne navodi konkretne primjere pa ovakva kritika može djelovati nepotpuno. Srbija je također prikazana negativno, što je i razumljivo s obzirom da je bila politički protivnik Austro-Ugarske Monarhije, a Radić politiku Monarhije na neki način zagovara.

U djelu su vidljive određene promjene u odnosu na njegovo razmišljanje od prije. Stjepan Radić je 1908. godine promijenio stav o Monarhiji. To se posebno tiče austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, za koju piše da je pod tom upravom napredovala i da je Austro-Ugarska kasnije imala pravo na aneksiju. Što se Radića tiče, on ne brani samo položaj austrougarske uprave, već i rješenje aneksije Bosne i Hercegovine vidi u sjedinjenju Bosne i Hercegovine s ujedinjenom Hrvatskom unutar granica Austro-Ugarske (to bi prema njemu ojačalo slavensku, tj. hrvatsku poziciju). Radić u pisanju o Bosni i Hercegovini idealizira hrvatski narod i njegovu povijest pa je tako vidljiv određeni kontinuitet sa spomenutim tekstovima iz časopisa *Dom*. S obzirom na sve, mogli bismo zaključiti da Radić u djelu *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu* nastupa kao branitelj austrougarske politike iz koje pokušava izvući najbolje rješenje za hrvatske interese u tom povijesnom trenutku.

Bibliografija

Izvori

Albert APPONYI, *Austria-Hungary and the War*, New York: Austro-Hungarian Consulate-General, 1915.

Antun RADIĆ, *Sabrana djela II.*, Zagreb: Seljačka sloga, 1936.

Antun RADIĆ, *Sabrana djela IV.*, Zagreb: Seljačka sloga, 1937.

Stjepan RADIĆ, *Slavenska politika u habsburžkoj monarkiji*, Zagreb: Hrvatska misao, 1906.

Stjepan RADIĆ, *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, Zagreb: Tisak Hrvatske pučke seljačke tiskare, 1908.

Literatura

Masaru BABA, „The Annexation of Bosnia-Hercegovina by Austro-Hungarian Monarchy in 1908“, *Studies of International Society* 1/2 (2013.): 75-82.

Branka BOBAN, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1998.

Marijan ČIPČIĆ, „Naše jedinstvo i pitanje aneksije Bosne i Hercegovine“, *Kulturna baština* 41 (2015.): 93-110.

Charles JELAVICH, *Južnoslavenski nacionalizmi: Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.*, Zagreb: Globus nakladni zavod, Školska knjiga, 1992.

Annika MOMBAUER, *Uzroci Prvog svjetskog rata: kontroverze i konsenzus*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.

Andrej RAHTEN, „Politika zastupnika Slovenskog kluba u Carevinskom vijeću 1908-1911“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 1/30 (1997.): 185-197.

Edin VELADŽIĆ, „Bošnjačka vjerska inteligencija u društveno-političkom životu pod austrougarskom upravom“, *Znakovi vremena* 61-62/16 (2013.): 303-322.

Milan VIDENOVIĆ, Miroslav PEŠIĆ, „The Reports of the Daily Newspaper „Politika“

About the Situation in Bosnia and Herzegovina Preceding the Annexation Crisis of 1908", *Media Studies and Applied Ethics* 1/2 (2021.): 7-21.

Filip D. VUČETIĆ, „Aneksiona kriza i srpsko pitanje 1908-1909.”, *Историјски заниси* 1-2/94 (2021.): 177-191.

Summary

STJEPAN RADIĆ AND THE ANNEXATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1908.

Bruno ŠAGI

In 1908, a moment occurred that further worsened the already shaky relations between the Austro-Hungarian Monarchy and the Kingdom of Serbia, due to the collision of the imperialist ideas of both states in one area. It was the annexation of the territory of Bosnia and Herzegovina by the Austro-Hungarian Monarchy, about which there were different political ideas on the territory of the Austro-Hungarian Monarchy. One of these ideas was developed by Stjepan Radić, a Croatian politician and president of the Croatian People's Peasant Party (HPSS), who in 1908 wrote the book called *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu* in which he explains his position on annexation and some possible changes in the country when improvement of the position of the Slavs, that is, the Croats. Even before that, the territory of Bosnia and Herzegovina was a topic in the political, i.e. intellectual, activities of Stjepan Radić, but this topic was also discussed in the *Dom* magazine, in which texts were written by Stjepan's brother Antun. The amount of historical sources and literature on this topic gives us a great insight into the complexity of this annexation as an important political event in the time before the World War I.

Keywords: Stjepan Radić, Bosnia and Herzegovina, annexation, Slavs, Austro-Hungarian Monarchy, HPSS